

tanlara bazı şartlarda veya bizzat kendi müracaatları üzerine maaş verirdi. Maaş miktarları farklı durumlarda değişmekle birlikte aynı şartlarda -Osmanlı muâmelâtında emsaliyle kıyas esas olduğundan- bu miktar değişmiyordu. XVII. yüzyılda sarayda bulunan sultanlar günlük 400 akçeden ayda 12.000 akçe maaş alırken hanım sultanlar günlük 150 akçeden ayda 4500 (BA, Ali Emîrî-IV. Mehmed, nr. 7104, 9528), saray dışındakiler ise günlük 30 akçeden ayda 900 akçe (BA, MAD, nr. 6019, s. 38) almaktaydılar. Sarayda oturanlar genellikle anneleri ölmüş olanlar veya babaları vefat edip anneleriyle beraber saraya gelenlerdi. Annelerinin yanında bulunanların onların maaşlarından bir kısmının tahsis edildiği de olurdu (BA, MAD, nr. 436, s. 5). Hesaplarına İstanbul harc-ı hâssa emininin baktığı bu maaşlar, Dârüssaâde ağasının hazırladığı cetvellere göre Hazîne-i Âmire'den verildi. Hazîne-i Hâssa'nın oluşumundan sonra maaş, çeyiz vb. masrafları bu hazine bünyesinde yer almıştır. Hanım sultanların ayrıca "me'külât" ve "âdet-i ramazâniye", saray dışındakilerin de "hâne kirası" gibi çeşitli tahsisatları vardı (BA, MAD, nr. 436, s. 26). Ayrıca ihtiyaçları halinde padişahın iradesiyle kendilerine gerekli yardım yapılırdı.

Saraylardaki hanım sultanların sultanlarda olduğu gibi kalfaları, harem ağaları, baltacıları, kethüdâları, masraf kâtipleri gibi görevliler yanında kendilerine ait birtakım işleri yürüten kethüdâları da vardı (BA, Ali Emîrî-IV. Mehmed, nr. 11115). Ayrıca bütün hanım sultanlar için umumi bir hanım sultanlar kethüdâlığı makamı ihdas edilmişti. Bu makam genellikle devlet ricâlinden bir kişiye ek görev olarak verildi (BA, İrade-Dahiliye, nr. 33342).

Hanım sultanların evlenmeleri sırasında evlenecekleri kişinin belirtilmesinden çeyiz, nişan takımları, yeni ev için gerekli mefruşat vb.nin teminine, nikâhın akdi ve hanım sultanın yeni evine gidişine kadar yapılan bütün işlemler padişahın bilgisi dahilinde olurdu. Sultanların nikâhını şeyhülislâm, hanım sultanların nikâhını ise Rumeli kazaskeri damat ile gelinin vekilleri vasıtasıyla kıyar, kazasker ile vekillere damat tarafından samur, hanım sultan tarafından birer kakum kürk giydirilirdi. Bu kural henüz oluşmadan XVII. yüzyıl öncesinde padişah hocalarının da sultan nikâhlarını akdettikleri görülmektedir (Selânikî, I, 341). Hanım sultan yeni evine perşembe günü götürülür, erte-

si gün damat sadrazamı ziyaret eder, sadrazam kendisine samur kürk giydirir, böylece evlenme merasimi sona ererdi.

Hanım sultanların protokoldeki yerleri sultanlardan sonra olup kendi aralarındaki sıralamada ise yaş esas alınır (Osmanoğlu, s. 72). Elkâb olarak umumiyetle, Fâtih Kanunnâmesi'ndeki sultanlar elkâbında da yer alan "iffetlü, ismetlü" veya bunlardan biri kullanılırdı. Ancak nâdiren de olsa bu sıfatların, daha ziyade sultan ve vâlide sultanlar hakkında geçen "devletlü" veya "saâdetlü" ifadeleriyle beraber "devletlü, ismetlü" şeklinde kullanıldığı da olmuştur. Dua cümlesi sultanlar için "dâmet ismetühâ", hanım sultanlar için "zîdet iffetühâ" şeklinde iken zaman zaman her ikisi de tercih edilmiştir. Kendilerine tezkire yazılırken genellikle, "İffetlü, ismetlü, saâdetlü hanım sultân-ı aliyetü'ş-şân hazretleri, hemvâre visâde-pîrâ-yi mecd ü saâdet ve sadr-ârâ-yi izz ü âfiyet olmaları daavât-ı hâlisesiyle arzâ-i muhlisi oldur ki" diye hitap edilirdi (Mecmûa-i Telhisât, s. 39).

1913 yılında hânedan mensuplarını "Osmanlı padişahlarının evlât ve torunları ile hânedanın erkek çocuklarının kızları" olarak tarif eden bir düzenlemeden sonra bütün hânedan mensupları hakkında genel mükellefiyetler getirilmişse de bunlar hanım sultanları pek bağlayıcı olmamıştır. Ancak hânedan mensuplarının, yakışsız davranışları ve görevlerine uygun olmayan hareketleri halinde padişah tarafından uyarma, kınama veya saraya kabul edilmeme gibi bir ceza ile cezalandırılacaklarına dair hüküm hanım sultanlarla eş ve çocukları için de geçerli kılınmıştır. Aynı düzenlemede, hânedan mensupları arasındaki davalarla haciz ve vesâyet işlemlerinin, oluşturulacak hânedan meclisi tarafından karara bağlanarak padişahın icra yetkisine bırakılması hükmü getirilmiştir. Ayrıca hânedan mensuplarının vefatları halinde bir merasimin uygulanması kararlaştırılmış ve bu merasim üç sınıf üzerine düzenlenmiştir. Hanım sultanlara genellikle ikinci sınıf cenaze merasimi yapılmıştır (BA, D.ÜİT, 3/6/63).

Hanım sultanlar da diğer hânedan mensupları gibi çeşitli hayır eserleri yaptırıp vakıflar tesis etmişlerdir. Nitekim Mekte ve Medine'ye her yıl gönderilen surreye katkıda bulunan vakıflar arasında hanım sultanlara ait olanlar önemli bir yer tutar (BA, Surre Defterleri, nr. 1665, vr. 115^b-116^b).

BİBLİYOGRAFYA :

- BA, MAD, nr. 436, s. 5, 10-11, 26; nr. 6019, s. 1, 25-26, 29-30, 38; BA, *Ruâs Defterleri*, A.RSK, nr. 1593, s. 81, 121, 131; BA, KK, *Tâyî-nât Defterleri*, nr. 7241, s. 8, 14; nr. 7246, s. 28; nr. 7247, s. 2, 5-6; nr. 7263, s. 2; BA, BEO, *Sadâret Defterleri*, nr. 350, vr. 34^b; nr. 359, vr. 49^{a-b}; BA, *Surre Defterleri*, nr. 1665, vr. 115^b-116^b; nr. 1667, vr. 55^a; nr. 4151, vr. 1^{a-b}; BA, *Hânedân Defterleri*, nr. 1, vr. 2^b-3^b, 33^b-41^b, 80^b; nr. 2, s. 1-4; BA, Ali Emîrî-IV. Mehmed, nr. 6984, 7104, 9528, 11115; BA, İbnülemin-Saray, nr. 914/4; BA, Cevdet-Saray, nr. 8640; BA, Cevdet-Maliye, nr. 22749; BA, D.ŞŞF, nr. 26064, 26103; BA, İrade-Dahiliye, nr. 4484, 4815, 5234, 23865, 33342, 40669, 41191, 43389; BA, D.ÜİT, 3/6/62-63; BA, Bahriye-Gelen, 325682, 327061; *Kanunnâme*, Âtuf Efendi Ktp., nr. 1734, vr. 150^a; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 36, 111, 171, 341, 390; II, 454, 608, 696; Nâilî Abdullah Paşa, *Deft-i Teşrifât*, TTK Ktp., nr. 10, vr. 77^a, 169^a-170^a, 178^a-180^a; Subhî, *Târih*, vr. 184^a; İzzî Süleyman, *Târih*, İstanbul 1199, vr. 152^b-153^a; *Mecmûa-i Telhisât*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. K. 291, s. 39; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 95-96; Lutfî, *Târih*, X, 68; XII, 54; *Mütemmim*, İstanbul 1333, s. 185-186; *Devlet-i Osmâniyye'nin 1325 Senesine Mahsus Bütçesidir* (nşr. Maliye Nezâreti), İstanbul 1325, s. 20; *Salnâme-i Devlet-i Osmâniyye* (1327), s. 48-55; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 164, 166; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 339, 391; a.mlf., "Yavuz Sultan Selim'in Kızı Hanım Sultan ve Torunu Kara Osman Şah Bey Vakfıyeleri", *TTK Belleten*, XL/159 (1976), s. 467-478; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 318-319, 321, 379-386, 389, 454, 470-475, 498-499, 502, 525; Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid: Hatıralarım*, Ankara, ts. (Selçuk Yayınevi), s. 72, 105, 272; Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarım*, İstanbul 1964, s. 65, ayrıca bk. tür.yer.; Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *TD*, sy. 33 (1982), s. 47, 51; Pakalın, I, 730; Sertoğlu, *Tarih Lüğati*, s. 187; J. H. Kramers, "Sultan", *JA*, XI, 27; J. Deny - Bekir Kütükoğlu, "Vâlide Sultan", a.e., XIII, 181.

FİLİZ Ç. KARACA

HÂNÎ, Abdülmecîd b. Muhammed

(عبدالمجيد بن محمد الخاني)

Abdülmecîd b. Muhammed
b. Muhammed b. Abdillâh
ed-Dımaşkı el-Hânî
(ö. 1318/1900)

el-*Hadâ'îku'l-verdiyye* adlı
eseriyle tanınan
Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.

9 Safer 1263'te (27 Ocak 1847) Şam'da doğdu. Hâlid el-Bağdâdî'nin önde gelen halifelerinden Muhammed b. Abdullah el-Hânî'nin torunudur. Babası Muhammed, hadis ve fıkıh dersleri aldıktan sonra babasından tasavvufa dair eserler okumuş, Mısır'a gidip ünlü âlimlerle tanışmış, babasının 1862'de ölümü üzerine

HÂNÎ, Abdülmecîd b. Muhammed

onun yerine geçmiş, uzun yıllar Hâlid el-Bağdâdî Dergâhı'nda şeyhlik yaptıktan sonra vefat ederek Hâlid el-Bağdâdî'nin türbesi civarında defnedilmiştir (Abdürrezzâk el-Baytâr, III, 1215). Abdülmecîd'in, Hâlid el-Bağdâdî'nin halifelerinden Ahmed Erbîlî'nin kızı olan annesinin soyu Ahmed er-Rifâî'ye ulaşır. Eğitimi üstlenen dedesi, Abdülmecîd'i Kur'an öğrenmesi için halifelerinden Şeyh Ali el-Humûsî'ye gönderdi. Dinî ilimleri, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'yi ve *el-Câmî'u's-şâgîr*'i dedesinden okudu. Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî'den Buhârî'nin *el-Câmî'u's-şâhîh*'ini dinledi. Babasının Şam Murâdiye Camii'nde verdiği derslere devam etti. Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin *İştilâhâtü's-şûfiyye* adlı eseriyle *Fuşûşü'l-hikem* üzerine yazılan eserleri okuyarak İbnü'l-Arabî'nin tasavvufunu anlamaya çalıştı. Şiirde özellikle tarih düşürme ve mutarraz şiir (akrostiş) alanında üstat olarak tanındı. Muhammed Abduh ile yazışmalarında bulunması Abdülmecîd'in Selefi harekete ilgi duyduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ancak *el-Akvâlü'l-marziyye fi'r-red'ale'l-Vehhâbiyye* (Kahire 1901) adlı eseri övmesi onun bu mezhebe karşı olduğunu göstermektedir.

Abdülmecîd babası vefat edince onun yerine geçmek istediye de şeyhlik postuna amcası Ahmed el-Hânî oturdu. Şeyh Ahmed'in bir yıl sonra ölümü üzerine yerine bu defa diğer amcası Abdullah el-Hânî geçti. Kendisi Hâlid el-Bağdâdî Dergâhı şeyhliğine davet edildiği sırada İstanbul'da vefat etti ve Nişantaşı Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. 1. *el-Hadâ'îku'l-verdiyye fi haqâ'iki ecillâ'in-Nakşibendiyye* (Kahire 1308). Müellif eserin önsözünde, dedesinden Nakşibendiyye şeyhlerinin adlarını sık sık duyduğunu, ancak çoğu İran, Hindistan ve Türkistanlı olan bu şeyhler hakkında yeterli Arapça kaynak bulamadığını, bunun üzerine 1303 (1885-86) yılında Nakşibendiyye meşâyahinin hal tercümelelerini yazmaya karar verdiği, Farsça ve Türkçe kaynakları kullanırken bu dilleri bilenlerden yardım gördüğünü söyler. Fahreddin Sâfi'nin 909'da (1503) tamamladığı, Nakşibendiyye silsilesine dahil şeyhler hakkında bilgi veren *Reşe-hât*'ından sonra bu konuda yazılmış en kapsamlı eser olan *el-Hadâ'îku'l-verdiyye*'de Nakşibendiyye'nin Hz. Ali'ye ulaşan iki Alevî silsilesiyle Hz. Ebû Bekir'e ulaşan Bekrî silsilesi verilmiş ve bunlarda yer alan şahıslar ayrı ayrı anlatılarak Nakşibendiyye silsilesindeki diğer meşâ-

yih kronolojik olarak tanıtılmıştır. *Reşe-hât*'ta biyografisi verilenlerin yanı sıra XVI-XIX. yüzyıllarda yaşayan Nakşibendiyye şeyhlerin dair derli toplu ve güvenilir bilgiler veren eserin önemli bir özelliği de Hâlid el-Bağdâdî'nin halifeleri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmesidir. Abdülmecîd el-Hânî yer yer Nakşibendiyye'nin âdâb ve erkânından, bu tarikatla ilgili özel terimlerden de bahsetmiş, bu arada tenkit ve itirazlara cevap vererek tarikatı savunmuştur. Eser Abdülkadir Akççek tarafından aynı adla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1986). 2. *es-Sâ'âdetü'l-ebediyye fi mâ câ'e bihî'n-Nakşibendiyye* (Dımaşk 1313; İstanbul 1983). Eserde Nakşibendiyye ve bu tarikatın Hâlidîyye kolu hakkındaki bilgi verildikten sonra sohbet, hatm-i hâcegân, râbita, zikir ve murakabe konuları kısaca anlatılmıştır. Bu iki eserin bazı kaynaklarda (Serkîs, I, 817-818; Brockelmann, II, 774) Abdülmecîd el-Hânî'nin dedesi Muhammed b. Abdullah el-Hânî'ye nisbet edilmesi yanlıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülmecîd el-Hânî, *el-Hadâ'îku'l-verdiyye*, Kahire 1308, s. 276-299; Muhyiddin b. Ahmed el-Hânî, "Tercemetü'l-mü'ellif", a.e., s. 1-3 (sonunda); Abdülvevâd el-Kâyâtî, *Nefhatü'l-beşâm fi rihleti's-Şâm*, Kahire 1901, s. 186-191; Reşid Rızâ, *Târîhu'l-üstâz*, Kahire 1911, s. 611-613; Takyyüddin el-Hisnî, *Muntehabâtü't-tevârîh li-Dımaşk*, Dımaşk 1928, II, 749-750; *İzâhu'l-meknûn*, I, 396; Edhem el-Cündî, *A'lâmü'l-edeb ve'l-fen*, Dımaşk 1954, II, 116; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, I, 5; Serkîs, *Mu'cem*, I, 817-818; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 774; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VI, 170; Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 294; M. Cemil eş-Şattî, *A'yânü Dımaşk*, Dımaşk 1972, s. 86, 392; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mü'errihine'd-Dımaşkiyyin ve âşâruhümü'l-mahtûta ve'l-mahtû'a*, Beyrut 1978, s. 392; Abdülattîf Sâlih el-Ferfûr, *A'lâmü Dımaşk*, Dımaşk 1408/1987, s. 199; D. Dean Commis, *Islamic Reform: Politics and Social Change in Late Ottoman Syria*, New York - Oxford 1990, s. 37; Abdürrezzâk el-Baytâr, *Hilyetü'l-beşer fi târîhi'l-karni's-şâlis 'aşer*, Beyrut 1993, II, 1037; III, 1215.

OSMAN TÜREK

HÂNÎ, Muhammed b. Abdullah

(محمد بن عبدالله الخاني)

Muhammed b. Abdillâh
b. Mustafâ el-Hânî
(ö. 1279/1862)

Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.

1213'te (1798) Hama-Halep yolu üzerinde bulunan Han (Hân-ı Şeyhûn) köyünde doğdu. Hayatı hakkındaki bilgiler, geniş ölçüde torunu Abdülmecîd b. Muham-

med'in *el-Hadâ'îku'l-verdiyye* adlı eserinde verdiği bilgilere dayanmaktadır. Babasını küçük yaşta kaybeden Muhammed el-Hânî, Rifâî-Keyyâlî şeyhi Muhammed el-Keyyâlî'nin kızı olan annesiyle birlikte Hama'ya gidip öğrenimini burada sürdürdü. Altı yıl kadar Fâris adlı bir zatın sohbetlerine devam ettikten sonra Kâdirî şeyhi Muhammed Geylânî'ye intisap etti. Uzunca bir süre vaaz verip ders okuttu; ardından Şeyh Ulvân el-Hamevî zâviyesinde inzivaya çekildi. Daha sonra Şam'a gidip Hâlid el-Bağdâdî'ye biat etti. Addâs Camii'nde girdiği halveti tamamlayıp şeyhinin izniyle Hama'ya döndü. Sonraki yıllarda iki defa daha Şam'a gidip halvete girdi. 1825'te şeyhinden aldığı emir üzerine ailesiyle birlikte Şam'a yerleşti. Hâlid el-Bağdâdî'nin Şam Murâdiye Camii'nde görevli halifesinin vefatı üzerine onun yerine getirildi. Hânî'nin yeteneğini gören Hâlid el-Bağdâdî ona irşadla bulunma, zikir halkası kurma, aralarında Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî'nin de bulunduğu bazı müridlerin terbiyesine nezaret etme yetkisini verdi. Bu yıllarda dervişlere Hâlid el-Bağdâdî'nin önde gelen halifelerinden Muhammed b. Süleyman'ın *el-Hadîkatü'n-nediyye* adlı eserini okutmaya başladı.

Hânî, Hâlid el-Bağdâdî'nin ölümünden sonra yerine geçen İsmâil el-Enârânî'ye, Enârânî'nin birkaç hafta sonra vefatı üzerine halifesi Abdullah Herevî'ye biat etti. Bu zatın da ölümü üzerine onun yerine geçti. 1829'da annesiyle birlikte hacca gitti. 1837 yılında *el-Behcetü's-seniyye* adlı eserini kaleme aldı. 1843'te ikinci defa, üç yıl sonra oğlu Muhammed'i de yanına alarak Şam Valisi Mûsâ Saffetî Paşa'nın hac kfilesiyle üçüncü defa hacca gitti. 1849'da kalabalık bir mürid topluluğu ile Kudüs'ü ziyaret etti. 1853'te oğlu Muhammed ile birlikte, o sırada İstanbul'da bulunan Mûsâ Saffetî Paşa'nın daveti üzerine Beyrut'tan İstanbul'a gidip paşanın Eyüp'teki konağında dört ay kaldı. Ertesi yıl kardeşi Ahmed ve oğlu Muhammed ile birlikte tekrar hacca gitti. 19 Safer 1279'da (16 Ağustos 1862) yakalandığı humma hastalığından kurtulamayıp vefat etti. Şam'da Hâlid el-Bağdâdî'nin türbesi civarında toprağa verildi.

Torunu Abdülmecîd b. Muhammed, onun geçimini en helâl rızık yolu olduğuna inandığı çiftçilikle sağladığını, İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'sini, İbnü'l-Fâriz'ın *et-Tâ'iyyetü'l-kubrâs*'ını ve Şarânî'nin eserlerini çok okuduğunu söyler. Şam Valisi Mehmed Reşid Paşa ve